

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.934

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2022.8>

В. В. Бойко

orcid.org/0000-0002-4723-5945аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справПРИНЦИП РОЗУМНОСТІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ:
ОКРЕМІ НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДЕФІНІЦІЇ

Постановка проблеми. Не даючи принципу розумності легального чіткого визначення, Цивільний процесуальний кодекс України, тим не менш, оперує категорією «розумність» в її різноманітних аспектах – явно чи неявно. Найбільш помітним та уживаним у практичній площині цей принцип виражається в питанні дотримання розумних строків розгляду цивільних справ. Вітчизняні правники, представники цивілістики як науки та юристи-практики на таку категорію, як розумність строків розгляду цивільної справи судом, стали звертати помітну увагу на початку 2000-х р.р. унаслідок початку процесу ухвалення ЄСПЛ рішень проти України за заявами громадян, які скаржилися на порушення їх права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), п. 1 якої передбачено, що, зокрема, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи *упродовж розумного строку* незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Це обумовлює вибір мети цієї статті – з'ясувати практичні аспекти прояву принципу розумності у цивільному судочинстві.

Звернення до процесуальної доктрини переконує, що принципи процесу завжди перебували у полі наукової уваги як вітчизняних так і зарубіжних вчених різних галузей права, зокрема: С. С. Бичкова, О. Г. Братель, С. В. Васильєв, Є. В. Васьковський, К. В. Гусаров, Н. Ю. Голубева, О. В. Дем'янова, А. І. Дрішлюк, В. В. Комаров, Д. Д. Луспенник, С. О. Короед, В. В. Луць, М. О. Рожкова, О. В. Рожнов, З. В. Ромовська, О. С. Ткачук, В. І. Тертишніков, Г. П. Тимченко, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан, В. В. Ярков та інші.

Виклад основної частини дослідження. Як відомо, Україна ратифікувала Конвенцію в 1997 році Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року. Проте і процес імплементації принципів та гарантій Конвенції в національне законодавство, і започаткування процесу застосування судами її норм через призму практики ЄСПЛ, відбувалися досить повільно. Аналізуючи причини

цього, погодимося з О. А. Гончаренко [2, с. 126] в тому, що тлумачення норм Конвенції ЄСПЛ здійснює за концепцією автономного тлумачення, формулюючи автономні поняття та оперуючи ними, а цей специфічний інструмент був невідомим і певною мірою чужим українській правовій системі. Тому знадобився певний час для того, щоб категорії, звичні для рішень ЄСПЛ, органічно увійшли до вітчизняного правозастосування. Одним із таких автономних понять, характерних для практики ЄСПЛ, якраз і є поняття розумного строку розгляду справи, зокрема й цивільної, а тому й цей концепт упроваджувався у вітчизняне правозастосування повільно.

Не зважаючи на ратифікацію Конвенції в 1997 році, поняття «розумний строк розгляду справи» не було відоме цивільному процесуальному законодавству України до 2004 року, адже ЦПК України 1963 року його не містив. Справді, поняття «розумний строк» стосовно розгляду цивільних справ вивчалоя та дискутувалося, проте більшою мірою в контексті саме ст. 6 Конвенції, а не стосовно його особливостей застосування в аспекті національного законодавства.

Натомість уперше законодавче закріплення в процесуальному законодавстві вимога здійснити розгляд судом цивільної справи в розумний строк знайшла у ст. 157 ЦПК України в редакції 2004 року, якою було передбачено, що суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – одного місяця. У виняткових випадках за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду справи, суд ухвалою може подовжити розгляд справи, але не більш як на п'ятнадцять днів. Подібні вимоги ЦПК України в редакції 2004 року передбачав і для судів апеляційної інстанції, установлюючи в ч. 2 ст. 302 ЦПК України в цій редакції вимогу про те, що справа має бути призначена до розгляду у розумний строк, але не пізніше семи днів після закінчення дій підготовки справи до розгляду.

Із прийняттям Закону України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [17] ЦПК України був викладений у новій редакції. І ми вважаємо за можливе констатувати, що в чинній його редакції поняттю розумності строків розгляду справи надано глибшого й ширшого значення, хоча нормативне закріплення не позбавлене певних формальних недоліків. Розпочнемо з такого недоліку.

Так, про розумний строк розгляду справи як такої прямо йдеться лише у ст. 275 ЦПК України, відповідно до якої суд розглядає справи у порядку спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяті днів з дня відкриття провадження у справі. Ні в розділах та главах ЦПК України, що стосуються розгляду судами першої інстанції справ у порядку позовного загального провадження, наказаного, окремого провадження, ні в розділах, які присвячені врегулюванню процесуальної діяльності апеляційного та касаційного судів, вказівок про дотримання судами розумних строків розгляду справ не міститься.

Постає закономірне запитання: невже протягом розумного строку має бути розглянута лише справа, яка розглядається лише судом першої інстанції та лише в порядку спрощеного позовного провадження? Відповідь, ми впевнені, очевидна, – ні. Навпаки, розумним має бути строк розгляду будь-яким судом будь-якої справи, та й загалом судового провадження як такого – від початку розгляду справи судом першої інстанції й до завершення її розгляду в суді касаційної інстанції. Проте законодавець чомусь виділив лише спрощене позовне провадження й лише для суду першої інстанції. Логічного пояснення цьому ми не бачимо, а тому вбачаємо тут формальний недолік законодавчої техніки.

Звісно, на нашу думку, цей недолік має бути усунутий, адже він утворює формальну диспропорцію в ЦПК України між його складовими. Однак ми вважаємо, що вказаний недолік не є істотним, адже змістове значення поняття розумності строків розгляду справи внаслідок цього не втрачається.

Вважаємо, що більш суттєвим та ємним за змістом є те, що тепер, за чинним ЦПК України, розумність строків розгляду справи судом належить до основних засад (принципів) цивільного судочинства. Указане передбачено п. 10 ч. 3 ст. 2 ЦПК України. Та більше того, розумні строки розгляду справи судом – це конституційно встановлена основна засада здійснення судочинства будь-якого виду, а не лише цивільного, про що прямо передбачено п. 7 ст. 129 Конституції України.

Як зазначає І. О. Ізарова, з посиланням на класичну працю у сфері цивільного процесу [7, с. 132; 3, с. 214], принципи визначають самостійність галузі права на рівні з предметом і методом правового регулювання, тому вони виражають сутність конкретної галузі права, на їхній основі відбувається побудова всіх інших норм, інститутів, які не можуть суперечити принципам, тож принципи – це правові основи, які уособлюють сутність та єдність відповідної галузі права [7, с. 132; 3, с. 214]. У цьому напрямі ми поділяємо позицію Ізарової І.О., Машкова А., Братасюка М., Костенка О. стосовно того, що у вітчизняній правовій доктрині на зміну позитивістському підходу підходить природно-правовий підхід до здійснення наукових досліджень та розробки наукових концепцій, а отже, розумінні принципів права вже не передбачає їх обов'язкового законодавчого закріплення [7, с. 133; 12; 1; 9].

З огляду на таке, та враховуючи приписи ч. 1 ст. 2 ЦПК України, яка визначає завдання цивільного судочинства, вважаємо цілком очевидним і те, що розумність строків розгляду справи судом має загальний характер і як принцип судочинства повинен застосовуватися судами всіх інстанцій та ураховуватися при визначенні будь-яким судом порядку здійснення провадження в будь-якій справі й стосовно провадження будь-якого виду, навіть якщо про це не вказано прямо в спеціальній нормі процесуального закону як, наприклад, у ст. 275 ЦПК України для розгляду справи у порядку спрощеного провадження. Крім того, законодавець присвятив загальному поняттю розумності процесуальних строків окрему ст. 121 ЦПК України. Цією нормою передбачено (ч. 1 ст. 121 ЦПК України), що суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій.

Указана стаття міститься в Главі 6 «Процесуальні строки» Розділу I «Загальні положення» ЦПК України. Тому її приписи, так само як і приписи п. 10 ч. 3 ст. 2 ЦПК України стосовно принципу розумності строків розгляду справи судом як засади цивільного судочинства, повинні застосовуватися при визначенні будь-яким судом порядку здійснення провадження в будь-якій справі й стосовно провадження будь-якого виду.

З огляду на це, видається логічним висновок про те, що розумні строки вчинення судом процесуальних дій у межах розгляду справи (незалежно від виду провадження чи інстанції суду) прогнозовано призведуть у результаті до дотримання розумних строків розгляду справи в цілому. Для досягнення цього результату внаслідок добросовісного і грамотного застосування судами ст. 121 ЦПК України не має суттєвого значення наявність чи відсутність окремої вказівки про необхідність дотримання вимоги розумного строку розгляду справи в усіх розділах (главах) ЦПК України, що

містять процесуальні норми про розгляд справ судами першої, апеляційної та касаційної інстанції та в різних видах проваджень.

У частині абстрактності загального поняття «розумність» відносно, зокрема, явищ чи вчинення діянь, як у цивільному праві, так і в цивільному процесуальному праві, ми погоджуємося з Лукьяненко М.Ф. [11, с. 225], яка вважає, що саме по собі поняття «розумність» у цивільному праві самостійного значення не має, а виступає лиш як ознака, якість іншого явища; розумність надає явищам характеру відносної визначеності й створює саме в сукупності з певними явищами оціночні поняття. Немає сумнівів і в тому, що оціночні поняття мають специфіку процесу їх реалізації внаслідок структурних та функціональних особливостей [11, с. 96].

Незважаючи на те, що Лукьяненко М.Ф. аналізувала поняття розумності в цивільному праві, такі висновки можна екстраполювати й на цивільний процес, адже і в цивільному процесуальному праві поняття «розумність», у тому числі в контексті застосування до строків розгляду справи судом, є оціночним. Характеристика цього поняття як оціночного спричиняє для суду необхідність знати, розуміти та правильно застосувати його критерії, які б за відсутності визначення поняття принаймні давали змогу судам застосувати це поняття з однаковими підходами. На нашу думку, це очевидно. Натомість цивільний процесуальний закон оперує поняттям «розумність», у тому числі стосовно строків (учинення процесуальних дій, розгляду справи в цілому), але не дає чіткого визначення поняття «розумний строк розгляду справи».

В якості антитези можемо зауважити, що про розумність процесуального строку йдеться в ч. 2 ст. 121 ЦПК України. Це справді так. Але для надання відповіді на питання того, чи є це визначенням поняття «розумний строк розгляду справи», слід надати додаткові аргументи, які підтвердять чи спростують наведену антитезу. Так, згідно з ч. 2 ст. 121 ЦПК України суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства. Тобто в указаній нормі йдеться про розумні строки для вчинення процесуальних дій. При цьому, чинний ЦПК України не дає визначення поняттю «процесуальний строк», визначаючи лише види процесуальних строків (ст. 120 ЦПК України), правила його обчислення, перебіг, закінчення, зупинення (ст. ст. 122–125 ЦПК України), а також наслідки пропущення, поновлення та продовження процесуальних строків (ст. ст. 126–127 ЦПК України). Окрім того, бачимо, що в ч. 2 ст. 121 ЦПК України для розкриття змісту поняття «розум-

ний» строк, яке вже саме по собі є оціночним, уживає ще одне оціночне поняття – «достатній» час для вчинення процесуальної дії. Процесуальна норма, в якій містяться два оціночні поняття, обидва без нормативно визначених критеріїв, але одне з яких характеризує інше, на наше переконання, не може вважатися нормою, яка дає визначення терміну чи поняття. Адже по суті положення ч. 2 ст. 121 ЦПК України представляє собою відносно-визначену норму права, що містить складне оціночне поняття.

Тому, на нашу думку, ст. 121 ЦПК України безумовно може й повинна використовуватися для формування уявлення та розуміння поняття «розумний строк розгляду справи». Проте безпосередньо законодавчої дефініції цієї засади судочинства вказана стаття не є. З метою формування власного визначення поняттю й принципу «розумний строк розгляду справи» під практичним кутом погляду зауважимо наступне.

Передусім привертає увагу роз'яснення вказаного поняття, як воно свого часу було дане Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у постанові від 17 жовтня 2014 року № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» [16]. У п. 3 цієї постанови Суд зазначив, що розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невідправданих зволікань) судового захисту.

Проте, на наш погляд, дане роз'яснення не можна у повній мірі вважати визначенням поняття «розумний строк розгляду справи». Адже в указаному положенні не міститься жодних критеріїв, умов, ознак чи характеристик, наявності чи відсутності яких можна було б установити, щоб мати можливість зробити висновок стосовно тривалості судового розгляду (на предмет оцінки: була ця тривалість розумною або ж нерозумною).

Більше того, впевнені, що вжитий судом термін «об'єктивно необхідний» за змістом є невласним суті поняття «розумний строк розгляду справи» і не може бути застосований для формування його визначення, адже лексичне значення терміну «об'єктивний» – це той, який існує поза людською свідомістю і незалежно від неї; незалежний від волі, бажань людини [20]. Оскільки організація ведення судового процесу загалом, в тому числі й установлення строків для вчинення процесуальних дій, є завданням саме судді, то відповідно і його, судді, суб'єктивна воля так чи інакше впливатиме на цей процес. Про абсолютну об'єктивність тривалості розгляду справи, тобто повну незалежність від волі судді, йтися не може.

Науковці залишаються стриманими в питанні формулювання визначення поняття «розумний строк розгляду справи». Більшість учених доходять висновку, що це поняття розкривається більшою мірою не самим його визначенням, а критеріями, якими характеризується його зміст, спираючись на практику ЄСПЛ.

Наприклад, В. М. Кравчук, О. І. Угриновська максимально лаконічні. Вони визначають розумний строк розгляду справи як оціночне поняття й зазначають, що в кожному разі розумним слід вважати строк, необхідний суду для правильного вирішення справи у передбаченій законом процесуальній формі. Вони ж указують, що розумний строк не може бути чітко обмежений, проте для оцінки того, чи був даний термін, даних обставинах перевищений чи ні, необхідно опиратися на відповідні критерії [13, с. 417]. В. В. Васильченко під розумним строком пропонує розуміти найкоротший строк для розгляду та вирішення цивільної справи, достатній для надання своєчасного судового захисту порушених, невизаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Він же зазначає, що у кожному випадку розумність і тривалість судового провадження має оцінюватися у відповідності з конкретними обставинами справи та з врахуванням критеріїв, що склалися в практиці ЄСПЛ [22, с. 408–409]. С. С. Бичкова уживає схоже формулювання й стверджує, що розумний строк – це найкоротший строк розгляду і вирішення цивільної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених, невизаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів у цивільно-правових відносинах [21, с. 265].

Подібні висновки стосовно обов'язковості врахування певних, напрацьованих практикою ЄСПЛ, критеріїв для оцінки тривалості судового провадження з точки зору дотримання розумних строків розгляду справи роблять С. В. Дяченко та Н. О. Зборовська, аналізуючи принцип розумних строків у цивільному судочинстві [5], В. О. Лагута, вивчаючи критерії визначення розумних строків [10], Т. А. Цувіна, досліджуючи особливості обчислення розумного строку судового розгляду цивільних справ у контексті практики ЄСПЛ [23], П. Д. Гуйван, даючи оцінку українським законодавчим та правозастосовчим реаліям розумного строку розгляду справи [4], О. С. Захарова, розглядаючи процесуальні строки як гарантію своєчасного розгляду цивільної справи [68], К. О. Кисла та С. В. Дяченко, оцінюючи відповідальність за затягування провадження [8], а також С. В. Дяченко та Н. О. Зборовська, узагальнюючи дослідження стосовно принципу розумних строків у цивільному судочинстві [5], Н. Ю. Сакара., розміркуючи

над правовою природою розумного строку розгляду справи [19], та інші.

Викликає інтерес аналіз правової природи «розумного строку» судового розгляду, здійснений Н. Ю. Сакарою, яка внаслідок вивчення з посиланням на доктрину підсумовує, що це поняття можна розцінювати як оціночне, під яким у науці цивільного процесуального права прийняти розуміти загальне, абстрактне, нечітке, поняття, яке виражене в джерелах права, що регулюють порядок цивільного судочинства, та необхідне для того, щоб надати правозастосувачу в рамках конкретної справи відносну свободу дій. Такі поняття орієнтовані на те, щоб судові органи конкретно, з врахуванням особливостей тієї чи іншої ситуації, оцінили фактичну обстановку та конкретизували загальну формулу закону [19, с. 87; 14, с. 33, 37].

Поділяючи наведену позицію авторів, продовжимо її тим, що оціночні поняття, вживані в законі, не потребують жорсткого нормативного регулювання в своїй наповненості змістом. Навпаки, такі категорії, а особливо якщо йдеться про розумність, добросовісність, справедливість, які за своєю суттю є категоріями філософськими, якраз і покликані дати судді можливість розглядом кожної конкретної справи демонструвати не формальне додержання приписів закону, а панування верховенства права в державі, адже, як відомо, розуміння права не дає підстав для його отождолення із законом, який іноді може бути й несправедливим [18].

Закон, у тому числі й процесуальний, сам по собі – набір абстрактних норм і правил, а набирає він «людських рис» і стає справедливим чи несправедливим у процесі його застосування в конкретній ситуації, спорі, конфлікті, до конкретних суб'єктів, із врахуванням конкретних обставин, особливо в процесі розгляду справи судом та в результаті розгляду – в ухваленому судом рішенні. Упевнені, що розумність строків розгляду справи віддзеркалює справедливість ведення судового процесу як такого. Строки розгляду справи так само великою мірою залежать від судді, а тому передусім суддя повинен розуміти зміст цього поняття як концепту та грамотно і добросовісно його використовувати.

Категорії «найкоротший строк», «своєчасний», «без невинуватих зволікань», за допомогою яких законодавець намагався дати визначення «розумному строку судового розгляду» є суб'єктивними, тобто залежать від розсуду особи, яка здійснює оцінку строків [19, с. 86]. Такі самі категорії, в тій чи іншій інтерпретації, вживають і науковці. Тобто так чи інакше, але тривалість судового розгляду справи значною мірою залежить від суб'єктивних характеристик судді.

З цього приводу Н. Ю. Сакара справедливо зауважує, що така правова аксіома, по-перше,

є загальним орієнтиром для кожного судді під час розгляду та вирішення цивільної справи, тобто суддя має намагатися розглянути справу у найкоротші строки, не допускаючи поведінки, яка може бути оцінена як така, що призвела до затягування розгляду справи. По-друге, необхідність розгляду справи у розумні строки є незаперечною, тобто її не можна спростувати, оскільки кожна держава, яка ратифікувала Конвенцію, взяла на себе зобов'язання забезпечити права, закріплені в ній. По-третє, розумні строки судового розгляду існують паралельно зі службовими строками, закріпленими на рівні чинного законодавства, тобто паралельно з процесуальними нормами, в яких вказуються проміжки часу, протягом яких суд зобов'язаний вирішити справу. Вони визначають належні часові виміри цивільного процесу. По-четверте, розумні строки судового розгляду закріплені в п. 1 ст. 6 Конвенції й сприяють забезпеченню справедливості судового розгляду, досягненню доступності правосуддя. По-п'яте, для розумних строків судового розгляду притаманний самостійний зміст, відмінний від змісту службових строків, що вироблений прецедентною практикою Європейського суду з прав людини та становить ідеальну часову модель відправлення справедливого правосуддя [19, с. 89-90]. Унаслідок такої характеристики Н. Ю. Сакара пропонує аліне визначення «розумного строку» судового розгляду справи: «розумний строк» судового розгляду справи є оціночним поняттям, правовою аксіомою, що виникла на підставі п. 1 ст. 6 Конвенції та рішень ЄСПЛ щодо його тлумачення, та становить ідеальну часову модель відправлення правосуддя [19, с. 90].

Як бачимо, визначення Н. Ю. Сакарою поняття «розумний строк» розгляду справи виходить за межі процесуального закону як такого. Більше того, Н. Ю. Сакара вважає, що розумні строки судового розгляду існують паралельно зі службовими строками, закріпленими на рівні чинного законодавства, тобто паралельно з процесуальними нормами, в яких вказуються проміжки часу, протягом яких суд зобов'язаний вирішити справу.

З цим важко не погодитися, оскільки поняття «розумний строк» розгляду справи є комплексним оціночним поняттям, своєрідним концептом, але його не можна віднести до процесуальних строків як таких.

Ми вже згадували Лукьяненко М.Ф. та її висновок, що саме по собі поняття «розумність» самостійного значення не має, а виступає лиш як ознака, якість іншого явища; розумність надає явищам характеру відносної визначеності й створює саме в сукупності з певними явищами оціночні поняття [11, с. 225]. Цілком підтримуємо такий висновок і вважаємо, що поняття «розум-

ний строк» розгляду справи не є процесуальним строком у класичному розумінні процесуального строку, притаманному цивільному процесуальному праву. Термін «розумний», якщо він застосовується до строку розгляду справи судом, виступає ознакою цього строку. При цьому ознакою, яка не має чітко визначених законом меж.

Висновки. Не зважаючи на ратифікацію Конвенції в 1997 році, поняття «розумний строк розгляду справи» не було відоме цивільному процесуальному законодавству України до 2004 року, адже ЦПК України 1963 року його не містив. Справді, поняття «розумний строк» стосовно розгляду цивільних справ вивчалось та дискутувалось, проте більшою мірою в контексті саме ст. 6 Конвенції, а не стосовно його особливостей застосування в аспекті національного законодавства.

Розумним має бути строк розгляду будь-яким судом будь-якої справи, та й загалом судового провадження як такого – від початку розгляду справи судом першої інстанції й до завершення її розгляду в суді касаційної інстанції. Виділення законодавцем лише спрощеного позовного провадження й лише для суду першої інстанції є недоліком законодавчої техніки, хоча і неістотним, адже змістове значення поняття розумності строків розгляду справи внаслідок цього не втрачається. Такий недолік утворює формальну диспропорцію в ЦПК України між його складовими.

Розумність строків розгляду справи судом має загальний характер і як принцип судочинства повинен застосовуватися судами всіх інстанцій та ураховуватися при визначенні будь-яким судом порядку здійснення провадження в будь-якій справі й стосовно провадження будь-якого виду, навіть якщо про це не вказано прямо в спеціальній нормі процесуального закону як, наприклад, у ст. 275 ЦПК України для розгляду справи у порядку спрощеного провадження. Крім того, законодавець присвятив загальному поняттю розумності процесуальних строків окрему ст. 121 ЦПК України. Цією нормою передбачено (ч. 1 ст. 121 ЦПК України), що суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій.

Розумні строки вчинення судом процесуальних дій у межах розгляду справи (незалежно від виду провадження чи інстанції суду) прогнозовано призведуть у результаті до дотримання розумних строків розгляду справи в цілому. Для досягнення цього результату внаслідок добросовісного і грамотного застосування судами ст. 121 ЦПК України не має суттєвого значення наявність чи відсутність окремої вказівки про необхідність дотримання вимоги розумного строку розгляду справи в усіх розділах (главах) ЦПК України, що містять процесуальні норми про розгляд справ судами першої, апеляційної та касаційної інстанції та в різних видах проваджень.

Література

1. Братасюк М. Природно-правовий підхід у контексті сучасного правовичного методологування. *Публічне право*. 2013. № 4 (12). С. 203–210.
2. Гончаренко О. А. «Розумний строк» розгляду справи у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 3. С. 126–131.
3. Гражданский процесс. Под ред. В. В. Яркова. 6-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2006. 703 с.
4. Гуйван П. Д. Розумний строк розгляду справи. Українські законодавчі та правозастосовні реалії. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 144–149.
5. Дяченко С. В., Зборовська Н. О. Принцип розумних строків у цивільному судочинстві. *Південноукраїнський правовий часопис*. № 3. 2019. С. 110–113.
6. Захарова О. С. Процесуальні строки як гарантія своєчасного розгляду цивільної справи. *Форум права*. 2014. № 4. С. 142–146.
7. Ізарова І. О. Теоретичні засади цивільного процесу Європейського Союзу: монографія. К.: ВД «Дакор», 2015. 336 с.
8. Кисла К. О., Дяченко С. В. Відповідальність за затягування провадження як приклад порушення принципу розумності строків у цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 114–117.
9. Костенко О. Що є право? Про основи «натуралітичної» юриспруденції у світлі соціального натралізму. *Право України*. 2010. № 4. С. 83–91.
10. Лагута В. О. Критерії визначення розумних строків. *Форум права*. 2013. № 3. С. 328–332.
11. Лукьяненко М. Ф. Оценочные понятия гражданского права: разумность, добросовестность, ответственность. М.: Статут, 2010. 423 с.
12. Машков А. Проблемы теории государства и права. Основы: курс лекций. К.: Четверта хвиля, 2008. 464 с.;
13. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. Кравчук В. М., Угриновська О. І. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Фактор. 2010. 786 с.
14. Опалев Р. О. Оценочные понятия в арбитражном и гражданском процессуальном праве. М.: Волтерс Клувер, 2008. 248 с.
15. Петро Гуйван. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Поняття розумного строку розгляду справи в національному судочинстві (частина 1). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 24–28.
16. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text>.
17. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
18. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі N 1-33/2004 за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.
19. Сакара Н. Ю. Про правову природу «розумного строку» судового розгляду. *Юрист України*. 2014. № 3. С. 84–91.
20. Словник української мови. Академічний глумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/ob.jektyvnyj>.
21. Цивільне процесуальне право України: Підручник: Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін.; За заг. Ред. С. С. Бичкової. К.: Атіка, 2009. 760 с.
22. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. За ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, В. В. Васильченка, Н. Ю. Голубевої. Х.: Одиссей, 2009. 952 с.
23. Цувіна Т. А. Особливості обчислення розумного строку судового розгляду цивільних справ у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 95–104.

Анотація

Бойко В. В. Принцип розумності під час розгляду цивільних справ: окремі недоліки законодавчої дефініції. – Стаття.

Стаття присвячена з'ясуванню практичних аспектів прояву принципу розумності у цивільному судочинстві.

Встановлено, що не зважаючи на ратифікацію Конвенції в 1997 році, поняття «розумний строк розгляду справи» не було відоме цивільному процесуальному законодавству України до 2004 року, адже ЦПК України 1963 року його не містив. Справді, поняття «розумний строк» стосовно розгляду цивільних справ вивчалось та дискутувалось, проте більшою мірою в контексті саме ст. 6 Конвенції, а не стосовно його особливостей застосування в аспекті національного законодавства.

Доведено, що розумним визначатися строк розгляду будь-якої справи будь-яким судом та загалом судового провадження як такого – від початку розгляду справи судом першої інстанції й до завершення її розгляду в суді касаційної інстанції. Констатовано, що виділення законодавцем лише спрощеного позовного провадження й лише для суду першої інстанції є недоліком законодавчої техніки, що утворює формальну диспропорцію в ЦПК України між його складовими хоча. При цьому доведено, що змістове значення поняття розумності строків розгляду справи внаслідок цього не втрачається. Обґрунтовано, що розумність строків розгляду справи судом має загальний характер і як принцип судочинства повинен застосовуватися судами всіх інстанцій та ураховуватися при визначенні будь-яким судом порядку здійснення провадження в будь-якій справі й стосовно провадження будь-якого виду, навіть якщо про це не вказано прямо в спеціальній нормі процесуального закону як, наприклад, у ст. 275 ЦПК України для розгляду справи у порядку спрощеного провадження.

Доведено, що розумні строки вчинення судом процесуальних дій у межах розгляду справи (незалежно від виду провадження чи інстанції суду) прогнозовано призведуть у результаті до дотримання розумних строків розгляду справи в цілому. Для досягнення цього результату внаслідок добросовісного і грамотного застосування судами ст. 121 ЦПК України не має суттєвого значення наявність чи відсутність окремої вказівки про необхідність дотримання вимоги розумного строку розгляду справи в усіх розділах (главах) ЦПК України, що містять процесуальні норми про розгляд справ судами першої, апеляційної та касаційної інстанції та в різних видах проваджень. Констатовано, що

стаття 121 ЦПК України може й повинна використовуватися для формування уявлення та розуміння поняття «розумний строк розгляду справи», хоча безпосередньою законодавчою дефініцією цієї засади судочинства вказана стаття не є.

Ключові слова: цивільний процес, судове провадження, принцип розумності, розумний строк, процесуальна діяльність, спрощене провадження

Summary

Boiko V. V. The principle of reasonability when considering civil cases: certain shortcomings of the legislative definition. – Article.

The article is devoted to clarifying the practical aspects of the manifestation of the principle of reasonableness in civil proceedings.

It has been established that despite the ratification of the Convention in 1997, the notion of “reasonable time for consideration of the case” was not known to the civil procedural legislation of Ukraine until 2004, as the Civil Procedure Code of Ukraine of 1963 (hereinafter – the CPC of Ukraine) did not include it. In fact, the notion of “reasonable time” in relation to civil cases has been studied and discussed, but to a greater extent in the context of Article 6 of the Convention, and not in relation to its specific application in the aspect of national legislation.

It has been proved that it is reasonable to determine the term of consideration of any case by any court and in general court proceedings as such – from the beginning of consideration of the case by the court of first instance to the trial completion in the court of cassation. It has been stated that the assignment by the legislator only of summary actions and only for the court of first

instance is a shortcoming of the legislative technique, which establishes formal disproportion in the CPC of Ukraine between its components. At the same time, it has been proved that the importance of the notion of reasonableness of the time frame is therefore not lost. It has been substantiated that the reasonableness of the terms of consideration of the case by the court is of a general nature and as a principle of proceedings should be applied by courts of all instances and taken into account when determining any court proceedings in any case, even if this is not expressly stated in a special rule of procedural law (for example, in Art. 275 of the CPC of Ukraine for consideration of the case in summary hearing).

It has been proved that reasonable terms of commission of procedural actions by court within consideration of the case (regardless of the type of proceedings or instance of a court) are expected to result in a reasonable time frame for the overall consideration of the case as a whole. To achieve this result through fair and competent application by the courts of Article 121 of the CPC of Ukraine, it is not essential that there is or is not a separate indication of the need to comply with the requirement of a reasonable time in all sections (chapters) of the CPC of Ukraine, containing procedural rules for consideration of cases by courts of first, appeal and cassation and in various types of proceedings. It has been stated that Article 121 of the CPC of Ukraine can and should be used to form an idea and understanding of the concept of “reasonable time for consideration of the case”, although direct legislative definition of this principle of justice is not enshrined in this article.

Key words: civil proceedings, court proceedings, reasonableness principle, reasonable term, procedural activity, simplified proceedings.